

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343+344

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.33>

Андрій Анатолійович Саковський,

*доктор юридичних наук, професор,
Національна академія внутрішніх справ,
Навчально-науковий інститут № 2 (директор);*

 <https://orcid.org/0000-0003-0762-859X>,
e-mail: svb_knuvs@ukr.net;

Іван Іванович Костюк,

Національна академія внутрішніх справ (аспірант);

 <https://orcid.org/0009-0005-7855-6898>,
e-mail: ivan.kostiuk95@gmail.com

**ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕРЕВИЦЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
ЗА СУБ'ЄКТИВНИМИ ОЗНАКАМИ**

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення правового регулювання діяльності військовослужбовців у контексті сучасної воєнно-політичної ситуації в країні, яка вимагає уважного розгляду питань щодо дотримання законності та забезпечення правопорядку у військовій сфері. Досліджено особливості кваліфікації протиправних посягань, що стосуються перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень за суб'єктивними ознаками. Визначено критерії оцінки ступеня суспільної небезпеки діянь, ураховуючи мотиви та цілі суб'єктів правопорушення. Розглянуто методологію визначення вини та відповідальності військовослужбовців. Висвітлено специфіку доказової бази під час розслідування таких правопорушень. Отримані результати сприятимуть більш точнішій кваліфікації перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, що є важливим для подальшого аналізу проблемних питань щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Ключові слова: військовослужбовець, кримінальне правопорушення, розслідування, правова кваліфікація, суб'єкт правопорушення, мотиви, причини й наслідки.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Протиправна поведінка має соціальне обґрунтування, яке формується на підставі відповідних мотивувальних чинників. Вони

визначають наміри та причини незаконної діяльності, які, на думку А. Савченка, мають бути враховані під час аналізу характеру та ступеня суспільної небезпеки, вирішення питань про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання, класифікації кримінальних правопорушень, визначення виду та розміру покарання, врахування обставин, що його пом'якшують чи обтяжують, тощо [1].

У загальному розумінні мотив становить внутрішню силу, яка підштовхує особу до вчинення кримінального правопорушення та відображає її цілі й особистісний сенс. Відповідно до досліджень окремих науковців, мотив розглядають як інтеграційний психологічний утвір, що стимулює особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [2]. Це може охоплювати фінансові потреби, владні амбіції, прагнення до соціальної справедливості, бажання бути визнаним тощо. Він допомагає раціоналізувати свою діяльність або зменшити внутрішній конфлікт щодо своїх вчинків.

Насамперед мета полягає в кінцевому результаті протиправної поведінки людини, яку вона намагається досягти, порушуючи закон. Це може бути задоволення своїх матеріальних чи особистісних потреб, намагання вплинути на інших людей чи ситуацію тощо. Тобто мета є уявленням про бажаний результат, якого прагне досягти суб'єкт. Якщо мотив стимулює до вчинення кримінального правопорушення, то мета орієнтує на досягнення саме того результату, який становить її зміст [1]. Таким чином, мотив дає відповідь на запитання, чому було вчинено кримінальне правопорушення, тоді як мета визначає те, заради чого воно вчиняється [3].

Складність цього питання полягає в диверсифікації розвитку суспільних відносин та їх компонентів, за яких у сучасного злочинного елементу існує значна різноманітність мотивів для вчинення кримінальних правопорушень, а також широкий спектр способів їх реалізації. За таких обставин надзвичайно складно узгодити та систематизувати однозначну класифікацію мети і мотивів вчинення кримінальних правопорушень. Це підтверджується й аналізом наукових досліджень, у яких відображається різноманітність теоретичних підходів до групування мотивів учинення кримінальних правопорушень [4]. При цьому еволюційний процес щодо мотивів та підходів до їх визначення відображає різні етапи історичного, політичного, економічного та правового розвитку суспільних відносин у державі [2; 5].

У цьому контексті те саме правопорушення може мати різні мотиви, які залежать від біологічних, національних, політичних, релігійних, соціальних характеристик [6; 7]. Мотиви самі по собі не є протиправними. Їх протиправність визначається через поведінку суб'єкта правопорушення, яка залежить від обраного ним способу їх

реалізації. Виявлення та аналіз мотивів злочинної поведінки є важливою складовою в контексті профілактики злочинності та ефективного вирішення завдань кримінального провадження. Насамперед це стосується правильного визначення правової кваліфікації кримінальних правопорушень. Тому ідентифікація мотивів сприяє ефективній протидії злочинності та забезпечує справедливість у кримінальному правосудді.

Ігнорування вимог щодо встановлення мотивів кримінального правопорушення в поєднанні з помилковим застосуванням норм Кримінального кодексу України (далі – КК України) є істотним порушенням процесуального законодавства, що зумовлює скасування або зміну судового рішення судом вищої інстанції (ст. 438 Кримінального процесуального кодексу України). Це питання набуває особливої актуальності в контексті конкуренції кримінально-правових норм, яка вимагає комплексного підходу до правильного визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак конкуруючих діянь. З огляду на це звернемось до ст. 426-1 КК України, що встановлює відповідальність за перевищення влади або службових повноважень військовою службовою особою¹. Зацікавленість у цьому питанні виявляється за кількома аспектами. По-перше, перевищення влади або службових повноважень може бути підставою для проведення службової перевірки та притягнення винного до дисциплінарної відповідної. По-друге, у кримінальному законодавстві існують інші конкуруючі норми, що передбачають відповідальність за зловживання чи перевищення посадовою особою влади чи службовою особою повноважень.

Тому постає практичне питання щодо правильного вибору уповноваженим учасником кримінального провадження тієї норми, яка має бути застосована в конкретній ситуації. Задля вирішення цієї проблеми уповноваженій службовій особі необхідно з'ясувати низку обставин, зокрема: хто конкретно є суб'єктом інкримінованого кримінального правопорушення; які положення нормативних актів були порушені в результаті перевищення влади чи службових повноважень; чи зумовлені дії особи її службовим становищем і пов'язаними з ним владними чи службовими повноваженнями; чи усвідомлювала особа суспільно небезпечний характер своїх дій; які конкретні негативні наслідки були спричинені в результаті вчинення особою суспільно небезпечних дій; чи є зв'язок між діями особи та їхніми наслідками; чи утворює інкримінований склад кримінального правопорушення

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.04.2024).

ідеально сукупність, коли одним діянням вчиняється два або більше кримінальних правопорушень.

Стан дослідження проблеми

У процесі надання відповідей на поставлені запитання важливе значення має з'ясування мети і мотивів перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Результати аналізу останніх наукових досліджень щодо вини, мети і мотивів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426-1 КК України, не дають достатніх і чітких обґрунтувань [8; 9]. Зосереджуючись на суб'єктивних аспектах цього правопорушення, більшість теоретиків та практиків формулюють аксіоматичне твердження про те, що суб'єктом цієї протиправної діяльності є особа зі спеціальним статусом військовослужбовця, його суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини, а мотиви та мета є важливими елементами для правильного призначення покарання і дотримання індивідуального підходу щодо відповідальності й вини [10; 11].

Мета і завдання дослідження

Основна *мета* статті полягає в аналізі та уточненні критеріїв правової класифікації перевищення влади чи службових повноважень військовою службовою особою за суб'єктивними ознаками. З урахуванням цієї мети *завдання* дослідження полягають в аналізі та визначенні характеристик процесів суб'єктивної сторони, які необхідно враховувати при правовій кваліфікації перевищення влади чи службових повноважень військовою службовою особою.

Наукова новизна дослідження

Запропоновано нові погляди та підходи до питання кваліфікації кримінальних правопорушень, що стосуються перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень за суб'єктивними ознаками. Зокрема, здійснено комплексний аналіз суб'єктивних ознак, що характеризують дії військовослужбовців при перевищенні ними своїх повноважень. Визначено критерії для оцінки ступеня суспільної небезпеки таких діянь з урахуванням мотивів та цілей, що керують суб'єктом правопорушення. Висвітлено специфічні аспекти доказової бази та особливостей розслідування таких правопорушень, що сприятиме більш об'єктивному й ефективному правосуддю. Результати дослідження мають важливе значення для подальшого розвитку особливостей розслідування протиправних посягань у сфері військової та службової діяльності, забезпечуючи більш точну і справедливую кваліфікацію кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Спочатку звернемося до історичного аспекту становлення порушеного питання. Так, незважаючи на ту обставину, що цей склад

кримінального правопорушення в чинному кримінальному законодавстві з'явився порівняно недавно, в історичній ретроспективі він не є зовсім новим. Із цього приводу в 1995 р. Верховною Радою України був ухвалений Закон, відповідно до якого в КК України 1960 р. були внесені зміни щодо посадових злочинів¹. У зв'язку з цим главу XI, яка мала назву «Військові злочини», було доповнено ст. 254-2, що встановлювала відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень.

Аналіз диспозицій цих норм дає змогу зробити висновок про суттєву схожість їх об'єктивних ознак. Відмінність полягає лише в тому, що ч. 1 ст. 254-2 КК України 1960 р. конкретизувала деякі способи вчинення цього кримінального правопорушення, що полягають у незаконному використанні транспортних засобів, споруджень, іншого військового майна або незаконних дій щодо підлеглого для особистісних цілей чи надання послуг іншим особам тощо. Зокрема, ч. 1 ст. 426-1 КК України має абсолютно бланкетний характер, що змушує по факту уповноважених службових осіб звертатися до законодавчих чи підзаконних нормативно-правових актів, які надають суб'єкту кримінального правопорушення відповідні повноваження.

Із розвитком суспільних відносин та у зв'язку зі змінами у воєннополітичній обстановці країни у 2008 р. до національного законодавства було введено таке поняття, як «особливий період»². Це спонукало доповнити передбачений склад кримінального правопорушення новими кваліфікуючими ознаками, які розмежували перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень за умов особливого періоду (ч. 4 ст. 426-1 КК України) або воєнного стану чи бойової обстановки (ч. 5 ст. 426-1 КК України). Тим самим законодавцем були впроваджені додаткові обставини та умови, які впливають на суспільну небезпечність діяння та підвищують відповідальність за його вчинення.

Сформувавшись як окремих склад кримінального правопорушення, перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є умисними діями, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень (ч. 1 ст. 426-1 КК України),

¹ Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень : Закон України від 07.04.2015 № 290-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290-19> (дата звернення: 19.04.2024).

² Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 19.04.2024).

застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого або перевищення дисциплінарної влади (ч. 2 ст. 426-1 КК України), за умов якщо ці дії заподіяли істотної шкоди чи спричинили тяжкі наслідки. Власне, зазначені умови і є тими основними критеріями, які відмежовують це кримінально каране діяння від військового дисциплінарного проступку, що передбачає необхідність застосування заходів дисциплінарного впливу відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України¹ та Кодексу України про адміністративні правопорушення².

Тобто з точки зору соціальних відносин перевищення військовою службовою особою владних чи службових повноважень може розглядатися як одна з форм самоправства, що передбачає незаконне вчинення дій для задоволення власних потреб (інтересів) або досягнення певних цілей. Ці дії порушують норми та правила військової служби, громадського порядку та/або військової дисципліни, що мають важливе значення для суспільства й правопорядку [12]. У зв'язку із цим єдино визначеним суб'єктом кримінального правопорушення є військова службова особа, тобто військовослужбовець серед військових начальників, які тимчасово чи постійно обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують ці обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування (ст. 425 КК України та ст. 172-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Фактично на цьому суб'єкті зосереджується увага Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», де в ч. 12 ст. 6 використовується синонімічний термін «військові посадові особи», тобто військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством³.

Оскільки військова служба є державною службою з виконання завдань, пов'язаних з обороною України, її незалежності й територіальної цілісності, організаційно-розпорядчі та/або адміністративно-господарські функції мають публічний характер. Тобто ці функції або обов'язки стосуються особи, яка працює у сфері державної служби чи

¹ Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 19.04.2024).

² Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8074-X // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 19.04.2024).

³ Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 19.04.2024).

публічного сектору і має певні права та обов'язки відповідно до закону чи правил державної служби. Беручи до уваги точку зору, висловлену А. Васильєвим [13], під організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими обов'язками суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426-1 КК України, слід розуміти напрями діяльності, пов'язані з керівництвом підпорядкованого особового складу та/або управлінням чи розпорядженням ввіреного йому військового майна. При цьому особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні обов'язки на постійній основі, а й коли на неї ці обов'язки тимчасово або за спеціальними повноваженнями були покладені правомочним органом чи керівною особою. Такої позиції дотримується і Національне агентство з питань запобігання корупції у роз'ясненні від 3 серпня 2020 р. № 8 про застосування окремих положень антикорупційного законодавства щодо військовослужбовців¹.

На відміну від зловживання владою або службовим становищем, перевищення відбувається лише шляхом активних дій, які явно виходять за межі наданих військовій службовій особі прав чи повноважень. Це означає, що винний, який діє в межах своїх повноважень та є обізнаним про межі своєї компетенції, явно та очевидно вчиняє дії, котрі виходять за межі визначених повноважень (прав і обов'язків), тим самим перевищує їх. У цьому прикладі інтелектуальний елемент умислу становить усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій і можливість або неминучість настання небезпечних наслідків. Інакше кажучи, особа, вчиняючи це кримінальне правопорушення, усвідомлює особистісний вихід за межі наданих їй повноважень та розуміє, що вчинені дії не входять до її компетенції [14]. Таким чином, характерною умовою суб'єктивної сторони перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є наявність прямого умислу щодо вчиненого, який полягає в повному усвідомленні того, що її дії не лише порушують відповідні норми чинного законодавства, а й, імовірно, призведуть до негативних наслідків – тобто *mens rea* (з лат. – вина в розумінні).

З огляду на зазначене зв'язок між діями винного та суспільно небезпечними наслідками ґрунтуються на психоемоційному стані

¹ Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, військовослужбовцями та іншими окремими категоріями суб'єктів декларування : роз'яснення НАЗК від 03.08.2020 № 8 // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/shhodo-zastosuvannya-okremykh-polozhen-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi-stosovno-podannya-deklaratsij-osib-upovnovazhenykh-na-vykonannya-funktsij-derzhavy-abo-mistsevogo-samovryaduvannya-vijs/> (дата звернення: 19.04.2024).

суб'єкта кримінального правопорушення, мотивах реалізації ним злочинних намірів та повного розуміння й усвідомлення про настання чи ймовірне настання негативних наслідків. Із цього приводу ставимо під сумнів позиції окремих вчених, які припускають, що мотиви злочинної поведінки військової службової особи при перевищенні нею влади чи службових повноважень не впливають на кваліфікацію цього кримінального правопорушення, одночасно погоджуючись із ними, що в окремих випадках вони можуть бути спрямовані на підготовку до вчинення іншого, навіть більш тяжкого злочину [14].

Для глибшого аналізу та розуміння внутрішніх аспектів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426-1 КК України, спробуємо розкрити ключові мотиви цього діяння. Залежно від способу вчинення правопорушення, виокремимо корисливі та насильницькі групи мотивів, характерні для цього контексту. Корисливі мотиви передбачають вчинення дій військовою службовою особою, які очевидно виходять за межі її повноважень, з метою отримання особистої (професійної) вигоди. Це може містити дії, спрямовані на задоволення особистісних амбіцій, потреб або прагнень до контролю, зокрема підвищення авторитету серед підлеглих, отримання внутрішніх переваг у військовому колективі або його ієрархії, підвищення статусу чи отримання інших матеріальних благ.

Зокрема, насильницькі мотиви передбачають вчинення військовою службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй владних чи службових повноважень і включають фізичне та/або психологічне насильство щодо підлеглого. Ці дії можуть виявлятися як засіб досягнення конкретних цілей або задоволення особистісних амбіцій. Зокрема, військовослужбовець може використовувати насильство для здійснення контролю над підлеглими, змушуючи їх виконувати свої вимоги або розпорядження. Перевищення влади може мати на меті підкорення іншої особи конкретному військовослужбовцю або їх групам. Фізичне чи психологічне насильство може використовуватися для здійснення психологічного тиску на іншу особу з метою отримання певної вигоди або підпорядкування. Відмінність між фізичними та психологічними діями полягає в тому, що фізичне насильство передбачає застосування фізичного контакту, зокрема зброї чи предмета, який використовується як зброя, що призводить до травм або інших тілесних ушкоджень, тоді як психологічне насильство передбачає застосування психологічних методів впливу на поведінку особи, що можуть полягати в емоційному знущанні, маніпуляціях, ізоляції, залякуванні, зокрема за допомогою демонстрації чи використання зброї або інших предметів, що використовуються як зброя.

Однією з основних вимог вчинення дій з перевищення владних або службових повноважень військовою службовою особою є те, що

вони повинні явно виходити за межі наданих повноважень, не містити умовних обмежень, зумовлених конкретними контекстуальними припущеннями або обставинами, і заподіювати істотну шкоду чи тяжкі наслідки державним, суспільним або особистісним інтересам громадян. Із цього приводу ми погоджуємося з думкою М. Коржанського, що кваліфікація досліджуваного кримінального правопорушення можлива лише в разі вчинення військовою службовою особою дій, які будь-яким чином пов'язані з її посадовими повноваженнями, але, очевидно, виходять за їхні межі. Це означає, що протиправність діяння військової службової особи, які жодним чином не поєднані з її повноваженнями за сукупністю ознак кримінального правопорушення, не можуть кваліфікуватися як перевищення влади чи службових повноважень [15]. Тому за аналогією з іншими кримінальними правопорушеннями службового характеру для кваліфікації за ст. 426-1 КК України окреме значення має особа потерпілого, якою є лише підлеглий щодо винного. Тобто в разі, коли військова службова особа вчиняє насильницькі дії щодо несподіваних осіб, ці діяння слід кваліфікувати за іншими статтями, які передбачають кримінальну відповідальність проти життя, здоров'я, честі та гідності особи. Інакше кажучи, злочинні дії винної військової службової особи мають бути зумовлені її посадовим (службовим) становищем і перебувати у прямому зв'язку з наданими їй правами та обов'язками щодо потерпілого. На цьому зосереджує увагу й Верховний Суд України, зазначаючи, що за відсутності такого зв'язку дії винного підлягають кваліфікації за іншими відповідними статтями КК України, у яких суб'єкт кримінального правопорушення є загальним¹.

Наведене стосується й випадків заподіяння матеріальних збитків. Проте якщо внаслідок перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень були вчинені дії щодо протиправного заволодіння, знищення чи пошкодження чужого майна, то ці діяння кваліфікуються за сукупністю ст. 426-1 та відповідної статті КК України. Наприклад, якщо в результаті перевищення владних повноважень було незаконно приватизоване державне майно, то такі діяння кваліфікуються за сукупністю статей 233 та 426-1 КК України.

Під час кваліфікаційної сукупності кримінальних правопорушень особливого значення набуває співвідношення умислу й необережності. Оскільки ці дві форми не можуть одночасно характеризувати суб'єктивну сторону того самого кримінального правопорушення, вчиненого в той самий час, одним суб'єктом щодо одного й того самого

¹ Ухвала Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України (витяг) : від 07.06.2001 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0140700-01> (дата звернення: 19.04.2024).

потерпілого, отже, вони мають взаємовиключний зв'язок. Тобто, якщо військова службова особа, яка має прямий умисел щодо застосування насильства щодо підлеглого, вчинила необережні дії, які призвели до його смерті, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 119 КК України. В іншому разі, якщо військова службова особа, перевищуючи владні чи службові повноваження, умисно вчинила дії, які призвели до смерті потерпілого, то її діяння слід кваліфікувати за сукупністю статей 115 та 426-1 КК України. Це саме стосується й доведення до самогубства, що стало наслідком перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, що підлягає кваліфікації за сукупністю статей 120 та 426-1 КК України.

Повертаючись до особливостей причинно-наслідкового зв'язку між діями особи та їх наслідками, звернемо увагу на матеріальний аспект, що був закладений у зміст ст. 426-1 КК України. Зокрема, під час вирішення питання щодо кваліфікаційної оцінки перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень обов'язково має враховуватись заподіяна шкода, яка з урахуванням розміру матеріальних збитків, відповідно до ст. 425 КК України, поділяється на «істотну шкоду» та «тяжкі наслідки». З одного боку, ця обставина є цілком зрозумілою, оскільки будь-яке кримінальне правопорушення, вочевидь, негативно впливає на суспільні відносини своїми небезпечними наслідками, а тому криміналізація вчинків вимагає наявності суспільної небезпеки [16].

Проте, з іншого боку, у теоретико-правовому значенні залишаються відкритими питання, що стосуються заподіяння шкоди, яка не зумовлена матеріальним характером. Мається на увазі шкода, що не виражається збитками, які спричинили фінансову, майнову чи економічну шкоду державі, суспільству, окремій особі та/або їхнім групам. Наприклад, моральна шкода, завдана стражданнями, психологічними чи емоційними стресами; фізична шкода, пов'язана з травмами або тілесними ушкодженнями; екологічна шкода, викликана забрудненням навколишнього середовища; соціальна або ідеологічна шкода, яка полягає в порушенні соціальних норм, цінностей, ідеалів, що дезорганізують суспільство та мінімізують його довіру до системи чи інституцій тощо.

Аналіз диспозитивної частини ст. 426-1 КК України дає змогу зробити висновок, що в ній неявно враховані інші види суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру. Встановлення тяжкості цих наслідків вимагає індивідуальної оцінки з урахуванням конкретних обставин правопорушення. Так, в окремих випадках перевищення влади чи службових повноважень військовослужбовцем із застосуванням насильницьких методів впливу на підлеглого (ч. 2 ст. 426-1 КК України), зокрема з використанням зброї (ч. 3 ст. 426-1

КК України), може спричинити тяжкі наслідки у формі моральних чи фізичних страждань. Аналогічні дії, вчинені в умовах особливого періоду (ч. 4 ст. 426-1 КК України), воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 5 ст. 426-1 КК України), можуть завдати ще більшої шкоди соціального або ідеологічного характеру, яка негативно впливає на обороноздатність та безпеку країни. Інакше кажучи, вчинення будь-яких протиправних дій військовослужбовцями керівної ланки під час особливого періоду, воєнного стану чи в бойовій обстановці неминуче утворює каскадний ефект, коли одні негативні наслідки сприяють виникненню інших. У цьому контексті це може призвести як до порушення військової дисципліни у вузькому розумінні (дезертирство, ухилення від виконання наказів, вчинення злочинних діянь з мотивів помсти тощо), так і до втрати довіри громадськості до воєнізованих структур та військово-політичного керівництва в широкому розумінні (небажання громадян захищати свою країну, звільнення професійних військовослужбовців, масова еміграція з метою уникнення мобілізації тощо).

Тому важливо визначити момент закінчення цього складу кримінального правопорушення при застосуванні військовослужбовцем насильницьких дій. Аналіз наукової літератури показує, що на це питання не існує однозначної відповіді, а наукові дискусії фактично тривають і сьогодні. Враховуючи різні наукові погляди, вважаємо, що наявність причинно-наслідкового зв'язку матеріального характеру не є обов'язковим елементом у випадках застосування насильницьких дій, передбачених частинами 2 і 3 ст. 426-1 КК України. У цьому контексті момент закінчення кримінального правопорушення настає безпосередньо після застосування військовою службовою особою насильницьких дій щодо підлеглого за умов перевищення суб'єктом влади чи службових повноважень. Особливого резонансу це питання набуває тоді, коли йдеться про перевищення військовослужбовцем влади чи службових повноважень в особливий період (ч. 4 ст. 426-1 КК України), під час воєнного стану та/або в бойовій обстановці (ч. 5 ст. 426-1 КК України). Насамперед це пояснюється тим, що порушуються не лише матеріальні чи інші правові аспекти, а й охороняний законом авторитет державної влади, що створює загрозу для оборонно-безпекової функції держави.

Висновки

Отже, слід виокремити чотири обов'язкові критерії, притаманні суб'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426-1 КК України. По-перше, він повинен мати належність до військової служби, бути повноважним суб'єктом військового підрозділу або органу військового управління. По-друге, він повинен перебувати на військовій посаді, бути військовослужбовцем або мати аналогічний

статус. По-третє, його посада має бути встановлена штатним розписом, що передбачає належне підтвердження її юридичного статусу військовим підрозділом. І нарешті, він повинен бути пов'язаний з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, що означає, що військовослужбовець має виконувати обов'язки, пов'язані з керівництвом чи організацією військової діяльності або адміністративної роботи військової одиниці.

Характерною рисою суб'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення є наявність прямого умислу щодо вчиненого, тобто повного усвідомлення порушення встановлених норм та можливих негативних наслідків. Зв'язок між діями винного та суспільно небезпечними наслідками ґрунтуються на психоемоційному стані суб'єкта кримінального правопорушення, мотивах реалізації злочинних намірів та повного розуміння й усвідомлення можливості настання негативних наслідків. Інакше кажучи, суб'єкт, діючи в межах своїх повноважень та знаючи межі своєї компетенції, зрозуміло та очевидно вчиняє дії, що виходять за межі визначених повноважень (прав і обов'язків), тим самим перевищує їх *mens rea* (від *лат.* – вина в розумінні).

При цьому особливого значення набувають мотиви реалізації злочинних дій, які з урахуванням контексту поділяють на корисливі та насильницькі. На відміну від корисливих мотивів, де кваліфікаційне значення має причинно-наслідковий зв'язок, який виражається сумою матеріальних збитків, при перевищенні військовою службовою особою влади чи службових повноважень із застосуванням насильницьких методів впливу матеріальний склад не є обов'язковим. У цьому разі тяжкі наслідки можуть мати моральний, фізичний, соціальний або ідеологічний характер, який виявляється в порушенні соціальних норм, цінностей та ідеалів, що дезорганізують суспільство та знижують довіру до владних структур чи державних інституцій. Серйозність цих наслідків вимагає індивідуальної оцінки по факту з урахуванням конкретних обставин правопорушення. Зокрема, вчинення дій в умовах воєнного стану чи бойової обстановки може призвести як до порушення військової дисципліни у вузькому розумінні (дезертирство, ухилення від виконання наказів, вчинення злочинних діянь з мотивів помсти тощо), так і до втрати довіри громадськості до воєнізованих структур та військово-політичного керівництва у широкому розумінні (небажання громадян захищати свою країну, звільнення професійних військовослужбовців, масова еміграція з метою уникнення мобілізації тощо).

На окрему увагу заслуговує особа потерпілого, якою може бути лише підлеглий щодо винного. Це означає, що між винним і потерпілим повинен існувати службовий зв'язок, зумовлений компетентним підпорядкуванням одного до іншого.

Додаткового дослідження потребують питання, що стосуються особливостей розслідування перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, вчиненого у воєнний час або в бойовій обстановці з точки зору криміналістичної науки.

Список бібліографічних посилань: **1.** Савченко А. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с. **2.** Савченко А. Класифікація мотивів злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. № 4. С. 126–131. **3.** Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии (системное исследование психологического механизма криминального поведения). Киев : Наук. думка, 1986. 128 с. **4.** Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. Киев : Вища школа, 1977. 152 с. **5.** Герцензон А. А. Уголовное право. Часть общая : учеб. пособ. М., 1948. 496 с. **6.** Лунеев В. В. Преступное поведение: мотивация, прогнозирование, профилактика. М., 1980. 263 с. **7.** Зелинский А. Ф. Криминальная психология : науч.-практ. изд. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с. **8.** Кізюн О. Юридичний аналіз складу перевищення військовою особою влади чи службових повноважень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 64–68. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.3.12>. **9.** Довлатов Ш. Б., Савченко А. С., Саленко А. А. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2, № 76. С. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.15>. **10.** Звенигородський О., Кізюн О. Поняття перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 156–161. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221334>. **11.** Остапенко К. Деякі питання кваліфікації діянь, передбачених ст. 426-1 Кримінального кодексу України // Репозитарій Національного авіаційного університету : сайт. 2016. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/20728> (дата звернення: 19.04.2024). **12.** Шкарпицька В. Особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6, т. 2. С. 165–168. **13.** Васильев А. Службова особа публічного права // Вісник криминологічної асоціації України : сайт. 17.03.2018. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/kriminologichnij-dovidnik/kriminologichna-terminologiya/s/> (дата звернення: 19.04.2024). **14.** Бантышев А. Ф. Должностные преступления (вопросы квалификации) : учеб. пособие. Киев : Академия Службы безопасности Украины, 1996. 45 с. **15.** Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 592 с. **16.** Бантышев О., Стрельбицька Л., Стрельбицький М. Оціночні поняття в кримінальному правопорушенні проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) та у кримінальних правопорушеннях проти миру, безпеки людства та міжнародного порядку // Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір :

XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лют. 2023 р.). Київ, 2023.
С. 300–305.

Надійшла до редколегії 22.04.2024

Прийнята до опублікування 02.06.2024

Sakovskiy A. A., Kostiuk I. I. Characteristics of the qualification of exceeding authority or official authority by a military official personal by subjective characters

The relevance of the research topic is due to the need to improve the legal regulation of the activities of military personnel in the context of the modern political, social and military situation, which requires careful consideration of issues related to their compliance with the law and the preservation of law and order. The main purpose of the study is to analyze and clarify the criteria for the legal qualification of exceeding the power or official authority of a military official on subjective grounds. Within the framework of this analysis, subjective signs of exceeding power or official authority are considered, in particular, awareness of the socially dangerous nature of the committed actions, the compliance of these actions with regulatory and legal acts, the consequences of violations and their connection with the official position. The study also considers the possibility of the emergence of an ideal set of criminal composition in case of committing several offenses in one act. The obtained conclusions will contribute to clarifying the qualification of offenses and understanding the ratio of illegal actions of a military official and their consequences. The methodological basis of the research is based on the analysis of normative legal acts, law enforcement and jurisprudential analysis, as well as on the analysis of judicial practice. The use of these methods allows for a detailed analysis of issues related to the legal qualification of the criminal offense provided for in Art. 426-1 of the Criminal Code of Ukraine. The results of the study can be useful for legislators, law enforcement agencies, military groups and judicial authorities. They will help to improve the legal regulation of the activities of military officials, ensuring the preservation of law and order and legality in this area of legal relations. The practical significance of this study also lies in the correct application of the norms of criminal legislation during the investigation of the abuse of power or official authority by a military official. In the conclusions, it is proposed to supplement Art. 426-1 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: military serviceman, criminal offense, investigation, legal qualification, the subject of the offense, motives, causes and consequences.

